

УДК 94(477.74):378.637

Л.А. Савенок, к.і.н., доцент,
Одеський національний політехнічний університет

С.Г. Водотика, д.і.н., професор,
Херсонський державний університет

НАУКОВА ШКОЛА: ДОСЛІДНИЦЬКИЙ, ОСВІТНІЙ І ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Л.А. Савенок, С.Г. Водотика. **Наукова школа: дослідницький, освітній і виховний потенціал.** У статті розглядається формування і діяльність наукових шкіл в УСРР у 1920-х роки. Комплексний аналіз дозволив включити всі школи в єдину національно-державницьку течію, що постала на базі континуїтету з дореволюційним спадком, увібрала в себе кращі світові надбання і стала чільним фактором національного відродження. Набутий досвід має бути актуалізований в сучасних умовах.

L.A. Savenok, S.G. Vodotkina. **Science school: research, education and educational potential.** The article deals with the problems of establishing and functioning of schools of thought in Ukrainian SSR during 1920th. Complex analysis made it possible to include all schools to the national-governmental branch of Ukrainian historiography. It established on the basis of pre-revolutionary heritage and absorbed achievements of world historiography. It is emphasized that this experience should be made actual nowadays

Вступ. Досвід кращих університетів світу (Гарвард, Кембрідж тощо) переконує у провідній ролі наукових шкіл у піднесенні науки та освіти. Очевидно, що вітчизняна вища освіта має йти аналогічним шляхом, спираючись в тому числі й на вітчизняні досягнення у розбудові наукових шкіл, зокрема в українській історичній науці 20-х років ХХ ст. Відповідно, метою розвідки є аналіз ознак, структури та функцій наукових шкіл 1920-х років у галузі історичного знання. У науковій літературі не існує однастайності у визначенні кількості та найменувань наукових історичних шкіл. Так, практично всі дослідники виділяють школи академіків М.Грушевського, Д.Багалія і М.Яворського. Нерідко до означення додаються місце розташування (київська школа М.Грушевського), науковий напрямок (марксистська школа М.Яворського) чи проблематика досліджень (школа соціально-економічної історії Д.Багалія). Одним з авторів доведено існування в Одесі школи академіка М.Слабченка [1]. Доцільним вважаємо виділення окремої школи академіка М.Василенка, яка мала міждисциплінарний характер, досліджуючи як історію, так і державу і право України [2, с.321-323].

Матеріал і результати дослідження: Відразу зазначимо, що загальноновизнаного й усталеного визначення дефініції «наукова історична школа» не існує і, скоріше за все, існувати не може з огляду унікальності кожної з них. Наведені в навчальній літературі визначення хибують на редукціонізм [Див.: 3, с.22-23]. До того ж щодо історичних шкіл 1920-х років ситуація ускладнюється перехідним (від мультипарадигмальності до монізму) характером поступу науки і прагненням більшості дослідників подати «абсолютне» визначення ознак наукової школи, що в принципі є тупиковим варіантом. Наголосимо, що наукові історичні школи 1920-х років як певна сукупність і кожна окремо мали стільки унікальних рис, що марно намагались піддавати їх механічній формалізації. Але таке становище не перетворює їх на фантом, оскільки вони реально діяли, виконували належні їм функції, відігравали конкретну роль у формуванні та реалізації провідних тенденцій історіографічного процесу.

У літературі визначились два концептуальних підходи щодо поняття «наукова історична школа».

Перший зосереджує увагу на вивченні структури школи як суб'єкту історичного пізнання.

Другий наголошує на вивченні історіографічного процесу як об'єкту пізнання і виходить з тотожності категорій наукова школа та українська історіографія. У зв'язку з цим зазначимо, що процес пізнання – суб'єктивно-об'єктивний. Він вимагає врахування особливостей об'єкта та активної ролі суб'єкта.

В цьому сенсі структуризація (формалізація) має виходити з аналізу функцій об'єкта, що аналізується з урахуванням суспільної практики. Тобто в триаді: структура – функції – суспільна практика вирішальну роль відіграє остання.

Такому підходу відповідає структурно-функціональний аналіз, який акумулює переваги структурного і функціонального методів, дозволяє через суспільну практику з'ясувати активну роль наукових шкіл у творенні історичного знання, вихованні істориків-професіоналів та утвердженні наукових основ історичної пам'яті суспільства.

Серед наукових історичних шкіл 1920-х років доцільно виділити два типи – широкі комплексні та вузькі «ординарні».

У даній класифікації визначальною є постать лідера. Скажімо, комплексні школи М.Грушевського і Д.Багалія були найбільш дієвими суб'єктами історіографічного процесу, найефективніше виконували дослідницькі, освітні та виховні функції, творили провідні тенденції поступу науки.

Ця класифікація відповідає існуючим вимогам до визначення наукових шкіл, дозволяє враховувати особливості історіографічного процесу 1920-х років як перехідного, періоду гострої боротьби ідей і традицій, періоду подолання методологічної кризи, що робило діяльність наукових лідерів визначальною для поступу науки, освіти, суспільства в цілому.

Аналіз діяльності наукових шкіл має враховувати термін їх функціонування. Для формування повноцінної наукової школи потрібно щонайменше 20 років (мова йде про мінімум два покоління науковців).

Школи 1920-х років мали приблизно 6-8 років. Але в цей період історичний час прискорився за рахунок ефективного використання дореволюційної спадщини, продуманого врахування світового досвіду, самовідданої праці вчених. Тому більшість наукових шкіл у значній мірі реалізувала свій потенціал, принаймні в соціально-політичному і соціокультурному вимірі, стали дієвим чинником освіти та формування історичної свідомості суспільства. Їх заслуга полягає в тому, що радянський тоталітаризм так і не зміг знищити національну історичну науку. Скажімо, перші спроби створити в Одесі осередок українознавства М.Слабченком були зроблені у 1905-1907 рр. У 1921-1925 рр. вчений очолив ініціативну групу відомих вчених (Є.Загоровський, К.Копержинський, О.Рябінін-Склярєвський, В.Гордієвський та інші) щодо заснування науково-організаційної бази школи.

Нарешті у 1925-1926 рр. було створено Одеську секцію Харківської науково-дослідної кафедри (специфічна дослідна структура на базі вузів у 1920-ті роки) при Одеському державному університеті та соціально-історичну секцію Одеського наукового при Всеукраїнській Академії наук товариства.

Власне ці організаційні структури стали базою наукової школи, дозволили відкрити аспірантуру, визначити своє місце в історичній науці, розпочати публі-

кацію результатів наукових досліджень, інституалізувати творчі зв'язки з іншими школами [4].

Тому, будучи репресованим у 1930 р. і перебуваючи у сталінській в'язниці, М.Слабченко цілком закономірно головним підсумком свого життя вважав створення власної наукової школи і підготовку більше 20 молодих істориків-науковців [5, арк.50].

Структурно наукова школа складалась з різних за типом і характером установ. До науково-педагогічної основи входили державні інституції на зразок сучасних наукових гуртків та аспірантури, до науково-дослідної – філіали академічних установ, до громадської – наукові товариства.

Всі наукові школи мали свої періодичні наукові видання і власні видавництва. Неодмінною умовою функціонування наукової школи був історичний факультет відповідного вищу міста, широкі зв'язки з місцевою громадськістю, визнання в наукових колах.

Так, одним з вагомих здобутків академіка М.Слабченка було обґрунтування оригінального характеру української держави і права часів козаччини, передусім щодо Запорозжя і Гетьманщини. Його учні розвивали основні постулати концепції – доводили самостійність української історії на ґрунті самодостатньої економіки, вивчали роль Південної України у запровадженні ринкових відносин тощо. В цих працях використовувалися соціологічні підходи, комплексний аналіз визначальних для кожної епохи економічних, соціально-політичних і державно-правових явищ.

Всі наукові школи взаємодіяли між собою. Під цим розуміється вся сукупність контактів – внутрішніх і зовнішніх, суттєвих і поверхневих, необхідних і випадкових, колективних і особистих тощо. Змістом взаємодії був обмін науковими досягненнями, включеність в історіографічний процес. В ході цієї взаємодії власне кажучи і визначались ті чи інші наукові школи як такі.

Найбільш показовою та ефективною в освітньому та виховному сенсах була взаємодія у розбудові краєзнавчого руху. Скажімо, під впливом ідей і праць М.Грушевського, Д.Багалія, М.Слабченка херсонські краєзнавці на чолі із засновником Херсонського краєзнавчого музею В.Гошкевичем шляхом вивчення історії заселення Нижнього Подніпров'я довели, що при всій важливості взаємодії різноетнічних і різноцивілізаційних елементів з часів Запорозжя господарське освоєння Таврії мало український характер і тому історію Херсонщини слід вивчати як органічну частину історії України, а не імперської Новоросії чи тюркського Дешт-и-Кипчаку (Половецького степу).

В науковому і науково-педагогічному вимірах слід виділити боротьбу з радянським режимом за збереження світових демократичних наукових традицій, захист українських національних інтересів тощо. Наприклад, усі наукові школи спільними зусиллями захищали інтереси української держави. За участю М.Грушевського і Д.Багалія у 1924 р. було підготовлено доповідну записку Раднаркому Радянської України «Про зовнішні кордони УСРР» щодо концентрації в українській державі етнографічних українських земель.

У цьому сенсі всі наукові школи УСРР 1920-х років можна вважати єдиною школою української національної історіографії, частиною українського національного відродження.

Скажімо, саме так уявляла національну історичну науку патріотична інтелігенція, передусім освітяни, зараховуючи до неї й українських істориків-

марксистів на чолі з М.Яворським, а загально визнаним лідером вважаючи М.Грушевського [6, с.240].

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в історичній науці УСРР 1920-х років відбувався закономірний (в координатах наукознавства, освіти, національної історичної пам'яті) процес формування та визначення функцій наукових історичних шкіл.

Їх наявність – різних, конкуруючих і водночас єдиних у сенсі становлення української політичної нації – свідчить про достатньо високий рівень розвитку науки.

Наукові школи постали на базі творчого засвоєння традицій національної історіографії та освіти, увібрали в себе здобутки світового, насамперед європейського, соціального знання.

Вони забезпечили континуїтет національної історіографії в специфічних умовах непу, стали осередками декількох альтернативних напрямків поступу історичного знання, що в цілому успішно долали методологічну кризу початку ХХ ст. і на шляхах взаємодії творили національно-державницьку течію історичного знання.

Очевидно, що в сучасних умовах розвиток науки, освіти й історичної пам'яті має відбуватись на базі набутого попереднього досвіду та творенням нових наукових шкіл.

Література

1. Савенок Л.А. Джерела про наукову та науково-організаційну діяльність М.Є.Слабченка [Текст] / Л.А. Савенок // Вісник АН України. – 1993. - № 2. – С.48-58.
2. Водотика С.Г. Історична школи УСРР 1920-х років: соціо-політичні, науково-організаційні та концептуальні основи функціонування [Текст] / С.Г.Водотика. – Херсон: Херсонський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ, 2006. – 336 с.
3. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник [Текст] / В.М.Шейко, Н.М.Кушнарєнко. – 5-те вид., стер. – К.: Знання, 2009. – 307 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.166. Оп.2. Спр.1156. Арк.200-208; Державний архів Одеської області. Ф.Р-36. Оп.1. Спр.49. Арк.1-3.
5. Галузевий архів Служби безпеки України. Обліково-архівний відділ. Спр.67098ФП. Т.152. Слідча справа М.Слабченка.Б.д. 153 арк.
6. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади [Текст] / Г. Костюк. – Едмонтон: Канадський інститут українських студій. Альбертський університет, 1987. – Кн. I. – 747 с.